

۱۲۲۹۹

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه زبان شناسی و زبانهای خارجی

عنوان پایان نامه:

بررسی و مقایسه جایگاه و کاربرد زبانهای فارسی و ترکی آذری در
موقعیتهای اجتماعی در شهرهای تبریز و بناب

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته آموزش زبان فارسی

۱۳۸۹ / ۱ / ۲۸

استاد راهنما: دکتر بهمن زندی

استاد مشاور: دکتر مهدی سمایی

تبریز - دانشگاه پیام نور
تهیه مدارک

نگارش: شمسی سماوی اقدم

پاییز ۱۳۸۸

۱۳۳۳۹۹

جمهوری اسلامی ایران
تسهیل امور تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهردانشگاه تهران

دانشگاه شهردانشگاه تهران

تاریخ
شماره
پیوست

((تصویب نامه))

پایان نامه تحت عنوان :

"بررسی و مقایسه جایگاه و کاربرد زبانهای فارسی و ترکی آذری در موقعیت های مختلف اجتماعی در دو شهر تبریز و بناب"

تاریخ دفاع ۸۸/۸/۳ ساعت : ۱۰-۱۲ نمره : $\frac{۲۰}{۳۰}$ درجه : عالی
اعضای هیات داوران :

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما : دکتر بهمن زندی		دانشیار	
۲- استاد مشاور : دکتر مهدی سمائی		استاد	
۳- استاد داور : دکتر بلقیس روشن		استاد	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی :			

خیابان انقلاب
استاد نجات اللهی
خیابان سپند
کد پستی : ۲۳۳
تلفن : ۸۸۸۰۱۰۹۰
کسب : ۸۸۹۰۳۱۵۸
تلفن الکترونیکی :
info@Tehran.pnu
تلفن الکترونیکی :
http://www.Tehran.pnu

تقدیم بہ آنکہ ہر خط و ہر جا خواندش، بی ادعا حاضر بود

و

تقدیم بہ ساحت مقدس تنہادگار سرزمین عشق، بہ نہایت خویہا و پیمان آرزوہا

تقدیر و تشکر

پروردگار متعال را شاکرم که به من توفیق برداشتن گامی دیگر در جهت ارتقای تحصیلی عنایت فرمود. از استاد راهنمای محبوبم جناب آقای دکتر بهمن زندی که مظهري است از تلاش، صفا و صمیمیت و آینه‌ای است از افتادگی و صلاحیت و اسوه‌ای است برای تمامی مشعل‌داران طریق علم، ایمان و عمل، کمال تقدیر و تشکر را دارم. همچنین از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سیدمهدی سمایی، او که درد دانستن، تب تفکر و ایمان به اندیشه را به ذهنم هدیه کرد، صمیمانه قدردانی می‌نمایم. از استاد ارجمند، سرکار خانم دکتر بلقیس روشن، که زحمت مطالعه و داوری پایان‌نامه را تقبل فرمودند، کمال تشکر و امتنان را دارم. همچنین مراتب تقدیر و تشکر خود را از همکاری‌های بسیار ارزنده جناب آقای دکتر ابراهیم‌پور در زمینه تجزیه و تحلیل داده‌ها و روشهای آماری اعلام می‌دارم و از کلیه عزیزانی که مرا در تکمیل پرسشنامه‌ها یاری دادند، نیز کمال تشکر را دارم.

از پدر و مادر مهربانم تشکر می‌کنم که تا ابد وامدار محبت‌های بی‌دریغشان هستم. از همسر عزیزم به پاس زحمات بی‌شائبه‌شان که در تمامی دوران تحصیل همواره یار و همراه من بودند و از تک‌شکوفه زندگی‌ام، سجاده، که با بردباری کودکانه‌اش ادامه مسیر را بر من هموار ساخت، سپاسگزارم. در نهایت منت‌دار بزرگانی هستم که تقدیر و تشکر در قبال عظمتشان و ازهای است بس مفلوک!

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسئله و سئوالهای اصلی تحقیق.....	۲
۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۳
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۵
۱-۴-۱- هدف کلی.....	۵
۲-۴-۱- اهداف جزئی.....	۵
۵-۱- قلمرو تحقیق.....	۵
۱-۵-۱- قلمرو مکانی تحقیق.....	۵
۲-۵-۱- قلمرو زمانی تحقیق.....	۶
۶-۱- فرضیه‌های تحقیق.....	۶
۷-۱- تعریف واژه‌ها، مفاهیم و متغیرها.....	۷
۱-۷-۱- تعاریف نظری.....	۷
۲-۷-۱- تعاریف عملیاتی.....	۸

فصل دوم: مروری بر ادبیات موضوع و چارچوب نظری تحقیق

۱-۲- مقدمه.....	۱۰
۲-۲- مبانی نظری تحقیق.....	۱۰
۱-۲-۲- جامعه‌شناسی زبان.....	۱۰
۲-۲-۲- متغیرهای اجتماعی.....	۱۱
۳-۲-۲- حوزه و تجزیه و تحلیل حوزه‌ای.....	۱۴
۳-۲-۲- اهمیت و جایگاه زبانها.....	۱۵
۱-۳-۲- جایگاه زبان فارسی.....	۱۵
۲-۳-۲- جایگاه زبان ترکی.....	۱۷
۴-۲- دوزبانگی.....	۱۸
۵-۲- چارچوب نظری تحقیق.....	۲۱
۶-۲- مدل تحلیلی تحقیق.....	۲۲
۷-۲- پیشینه تحقیق.....	۲۳

- ۲-۷-۱- پیشینه‌ی عملی در خارج از کشور ۳۳
- ۲-۷-۲- پیشینه‌ی عملی تحقیق در داخل کشور ۲۵

فصل سوم: روش تحقیق

- ۱-۳- مقدمه ۳۱
- ۲-۳- روش تحقیق ۳۱
- ۳-۳- توصیف متغیرهای تحقیق ۳۲
- ۱-۳-۳- متغیرهای مستقل ۳۲
- ۲-۳-۳- متغیرهای وابسته ۳۲
- ۳-۳-۳- متغیرهای کنترل شده ۳۲
- ۴-۳- فرآیند تحقیق ۳۳
- ۵-۳- جامعه‌ی آماری ۳۴
- ۶-۳- روش نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه ۳۷
- ۷-۳- ابزار و روشهای گردآوری اطلاعات ۳۷
- ۸-۳- بررسی روایی ابزار گردآوری اطلاعات ۳۸
- ۹-۳- بررسی پایایی ابزار گردآوری اطلاعات ۳۸
- ۱۰-۳- روشهای گردآوری اطلاعات ۳۸
- ۱۱-۳- تجزیه و تحلیل اطلاعات ۳۸
- ۱-۱۱-۳- پردازش داده‌ها ۳۸
- ۲-۱۱-۳- کدگذاری داده‌ها ۳۹
- ۳-۱۱-۳- روشهای آماری ۳۹

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات

- ۱-۴- مقدمه ۴۱
- بخش اول- تبریز
- ۱-۴-۱- مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی و ترکی آذری در رابطه با شش حوزه اجتماعی در تبریز ۴۳
- ۱-۴-۱-۱- حوزه خانواده ۴۳
- ۱-۴-۱-۲- حوزه دوستی ۴۴
- ۱-۴-۱-۳- حوزه همسایگی ۴۵
- ۱-۴-۱-۴- حوزه دادوستد ۴۶
- ۱-۴-۱-۵- حوزه آموزشی ۴۶
- ۱-۴-۱-۶- حوزه اداری ۴۷
- ۱-۴-۲- مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های سنی در رابطه با شش حوزه اجتماعی در تبریز ۵۰
- ۱-۴-۲-۱- حوزه خانواده ۵۱

- ۵۲..... ۱-۲-۲-۲-حوزه دوستی
- ۵۳..... ۱-۲-۳-۲-حوزه همسایگی
- ۵۴..... ۱-۲-۴-۲-حوزه دادوستد
- ۵۴..... ۱-۲-۵-۲-حوزه آموزشی
- ۵۵..... ۱-۲-۶-۲-حوزه اداری
- ۵۸..... ۱-۳-۳-۱-مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط زنان و مردان در حوزه‌های اجتماعی شهر تبریز
- ۵۹..... ۱-۳-۱-۱-حوزه خانواده
- ۵۹..... ۱-۳-۲-۲-حوزه دوستی
- ۶۰..... ۱-۳-۳-۳-حوزه همسایگی
- ۶۰..... ۱-۳-۴-۲-حوزه دادوستد
- ۶۱..... ۱-۳-۵-۲-حوزه آموزشی
- ۶۱..... ۱-۳-۶-۲-حوزه اداری
- ۶۳..... ۱-۴-۴-۱-مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف شغلی در حوزه های اجتماعی شهر تبریز
- ۶۴..... ۱-۴-۱-۱-حوزه خانواده
- ۶۵..... ۱-۴-۲-۲-حوزه دوستی
- ۶۶..... ۱-۴-۳-۳-حوزه همسایگی
- ۶۷..... ۱-۴-۴-۲-حوزه دادوستد
- ۶۷..... ۱-۴-۵-۲-حوزه آموزشی
- ۶۸..... ۱-۴-۶-۲-حوزه اداری
- ۷۰..... ۱-۴-۵-۱-مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی با توجه به میزان تحصیلات افراد در حوزه‌های اجتماعی تبریز
- ۷۱..... ۱-۴-۵-۱-حوزه خانواده
- ۷۲..... ۱-۴-۲-۵-حوزه دوستی
- ۷۳..... ۱-۴-۳-۵-حوزه همسایگی
- ۷۴..... ۱-۴-۴-۵-حوزه دادوستد
- ۷۵..... ۱-۴-۵-۵-حوزه آموزشی
- ۷۶..... ۱-۴-۶-۵-حوزه اداری
- ۷۸..... ۱-۴-۶-۱-مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی با توجه به زبان مادری همسر افراد متأهل در حوزه‌های اجتماعی شهر تبریز
- ۷۹..... ۱-۴-۶-۱-حوزه خانواده
- ۸۰..... ۱-۴-۲-۶-حوزه دوستی
- ۸۰..... ۱-۴-۳-۶-حوزه همسایگی
- ۸۰..... ۱-۴-۴-۶-حوزه دادوستد
- ۸۱..... ۱-۴-۵-۶-حوزه آموزشی

بخش دوم - بناب

- ۸۱ ۱-۶-۶-۱-۴ - حوزه اداری
- ۸۴ ۱-۲-۴ - مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی و ترکی آذری در رابطه با شش حوزه اجتماعی در بناب
- ۸۴ ۱-۲-۴ - حوزه خانواده
- ۸۵ ۲-۱-۲-۴ - حوزه دوستی
- ۸۶ ۳-۱-۲-۴ - حوزه همسایگی
- ۸۷ ۴-۱-۲-۴ - حوزه دادوستد
- ۸۸ ۵-۱-۲-۴ - حوزه آموزشی
- ۸۹ ۶-۱-۲-۴ - حوزه اداری
- ۹۱ ۲-۲-۴ - مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های سنی در حوزه‌های اجتماعی شهر بناب
- ۹۲ ۱-۲-۲-۴ - حوزه خانواده
- ۹۳ ۲-۲-۲-۴ - حوزه دوستی
- ۹۴ ۳-۲-۲-۴ - حوزه همسایگی
- ۹۵ ۴-۲-۲-۴ - حوزه دادوستد
- ۹۵ ۵-۲-۲-۴ - حوزه آموزشی
- ۹۶ ۶-۲-۲-۴ - حوزه اداری
- ۹۸ ۳-۲-۴ - مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط مردان و زنان در حوزه‌های اجتماعی شهر بناب
- ۹۹ ۱-۳-۲-۴ - حوزه خانواده
- ۹۹ ۲-۳-۲-۴ - حوزه دوستی
- ۹۹ ۳-۳-۲-۴ - حوزه همسایگی
- ۱۰۰ ۴-۳-۲-۴ - حوزه دادوستد
- ۱۰۰ ۵-۳-۲-۴ - حوزه آموزشی
- ۱۰۰ ۶-۳-۲-۴ - حوزه اداری
- ۱۰۲ ۴-۲-۴ - مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های شغلی در حوزه‌های اجتماعی شهر بناب
- ۱۰۳ ۱-۴-۲-۴ - حوزه خانواده
- ۱۰۳ ۲-۴-۲-۴ - حوزه دوستی
- ۱۰۴ ۳-۴-۲-۴ - حوزه همسایگی
- ۱۰۵ ۴-۴-۲-۴ - حوزه دادوستد
- ۱۰۶ ۵-۴-۲-۴ - حوزه آموزشی
- ۱۰۷ ۶-۴-۲-۴ - حوزه اداری
- ۱۰۹ ۵-۲-۴ - مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های تحصیلی در حوزه‌های اجتماعی شهر بناب
- ۱۱۰ ۱-۵-۲-۴ - حوزه خانواده

۱۱۱ حوزه دوستی ۲-۵-۲-۴
۱۱۲ حوزه همسایگی ۳-۵-۲-۴
۱۱۳ حوزه دادوستد ۴-۵-۲-۴
۱۱۴ حوزه آموزشی ۵-۵-۲-۴
۱۱۵ حوزه اداری ۶-۵-۲-۴
۱۱۷ مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به زبان مادری همسر در حوزه‌های اجتماعی بناب ۶-۲-۴
۱۱۸ حوزه خانواده ۱-۶-۲-۴
۱۱۹ حوزه دوستی ۲-۶-۲-۴
۱۱۹ حوزه همسایگی ۳-۶-۲-۴
۱۱۹ حوزه دادوستد ۴-۶-۲-۴
۱۲۰ حوزه آموزشی ۵-۶-۲-۴
۱۲۰ حوزه اداری ۶-۶-۲-۴

بخش سوم: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی در حوزه‌های اجتماعی در دو شهر تبریز و بناب

۱۲۳ مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی در حوزه‌های اجتماعی در دو شهر تبریز و بناب ۳-۴
۱۲۴ حوزه خانواده ۱-۳-۴
۱۲۴ حوزه دوستی ۲-۳-۴
۱۲۵ حوزه همسایگی ۳-۳-۴
۱۲۵ حوزه دادوستد ۴-۳-۴
۱۲۶ حوزه آموزشی ۵-۳-۴
۱۲۶ حوزه اداری ۶-۳-۴

بخش چهارم: بررسی فرضیه‌های تحقیق و ارائه نتایج

۱۲۹ بررسی فرضیه‌های تحقیق و ارائه نتایج ۴-۴
۱۳۸ فرضیه اول ۱-۴-۴
۱۳۱ فرضیه دوم ۲-۴-۴

فصل پنجم: نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهادها

۱۳۵ مقدمه ۱-۵
۱۳۶ خلاصه ۲-۵
۱۳۷ تجزیه و تحلیل نتایج تحقیق ۳-۵
۱۳۷ بحث و بررسی ۴-۵
۱۳۷ محدودیت‌های تحقیق ۵-۵
۱۳۸ پیشنهادهای برگرفته از تحقیق ۶-۵
۱۳۸ کاربردهای تحقیق ۷-۵

۱۳۸ نتیجه‌گیری..... ۸-۵
	فهرست منابع
۱۴۱ الف- منابع فارسی.....
۱۴۳ ب- منابع انگلیسی.....
۱۴۴ ج- منابع اینترنتی.....
	پیوست‌ها
۱۴۶ الف- پرسش‌نامه.....
۱۵۲ ب- آزمون پایایی.....
	واژه‌نامه‌ها
۱۵۵ الف- واژه‌نامه فارسی به انگلیسی.....
۱۵۷ ب- واژه‌نامه انگلیسی به فارسی.....
۱۵۹ چکیده انگلیسی.....

فهرست جداول

عنوان

صفحه

جدول ۱-۳: جمعیت تبریز و بناب براساس جنسیت.....	۳۴
جدول ۲-۳: توزیع فراوانی آزمودنی‌ها در تبریز.....	۳۵
جدول ۳-۳: توزیع فراوانی آزمودنی‌ها در بناب.....	۳۶
جدول ۱-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی خانواده در تبریز.....	۴۳
جدول ۲-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی دوستی در تبریز.....	۴۴
جدول ۳-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی همسایگی در تبریز.....	۴۵
جدول ۴-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی دادوستد در تبریز.....	۴۶
جدول ۵-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی آموزشی در تبریز.....	۴۷
جدول ۶-۱-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی اداری در تبریز.....	۴۸
جدول ۲-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف سنی در حوزه‌های اجتماعی شهر تبریز به همراه آزمون تعقیبی آن.....	۵۰
جدول ۳-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط مردان و زنان در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر تبریز.....	۵۸
جدول ۴-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف شغلی در حوزه اجتماعی در شهر تبریز.....	۶۳
جدول ۵-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف تحصیلی در حوزه اجتماعی در شهر تبریز.....	۷۰
جدول ۶-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به زبان مادری همسر افراد متأهل در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر تبریز.....	۷۸
جدول ۱-۱-۲-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی خانواده در بناب.....	۸۴
جدول ۲-۱-۲-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی دوستی در بناب.....	۸۵
جدول ۳-۱-۲-۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی همسایگی در بناب.....	۸۶

- جدول ۴-۲-۱: ۴: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی دادوستد در بناب..... ۸۷
- جدول ۴-۲-۵: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی آموزشی در بناب..... ۸۸
- جدول ۴-۲-۶: آزمون t همبسته برای مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی و فارسی در حوزه‌ی اداری در بناب..... ۸۹
- جدول ۴-۲-۲: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف سنی در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر بناب... ۹۱
- جدول ۴-۲-۳: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط مردان و زنان در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر بناب..... ۹۸
- جدول ۴-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف شغلی در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر بناب.. ۱۰۲
- جدول ۴-۲-۵: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه‌های مختلف تحصیلی در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر بناب..... ۱۰۹
- جدول ۴-۲-۶: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی با توجه به زبان مادری همسر در رابطه با شش حوزه اجتماعی در شهر بناب..... ۱۱۷
- جدول ۴-۳: آزمون t مستقل برای مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی در حوزه‌های اجتماعی شهرهای بناب و تبریز ۱۲۳

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۲: مدل تحلیلی تحقیق.....	۲۲
نمودار ۱-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی و ترکی در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۴۹
نمودار ۲-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه های مختلف سنی در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۵۷
نمودار ۳-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط زنان و مردان در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۶۲
نمودار ۴-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به شغل افراد در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۶۹
نمودار ۵-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به سطوح تحصیلی افراد در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۷۷
نمودار ۶-۱-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به زبان مادری همسر در حوزه های اجتماعی شهر تبریز.....	۸۲
نمودار ۱-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی و ترکی در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۹۰
نمودار ۲-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط گروه های مختلف سنی در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۹۷
نمودار ۳-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی توسط زنان و مردان در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۱۰۱
نمودار ۴-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به شغل افراد در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۱۰۸
نمودار ۵-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به سطوح تحصیلی افراد در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۱۱۶
نمودار ۶-۲-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی باتوجه به زبان مادری همسر در حوزه های اجتماعی شهر بناب.....	۱۲۱
نمودار ۱-۳-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان فارسی در حوزه های اجتماعی تبریز و بناب.....	۱۲۷
نمودار ۲-۳-۴: مقایسه میزان کاربرد زبان ترکی در حوزه های اجتماعی تبریز و بناب.....	۱۲۷

چکیده

در این تحقیق تلاش شده است تا نقش اجتماعی زبان فارسی در مقایسه با زبان ترکی آذری، زبان مادری ساکنان شهرهای تبریز و بناب مشخص شود. طرح تحقیق از نوع پیمایشی است که جامعه آماری آن، تمامی ترک‌زبانان ساکن شهرهای بناب و تبریز می‌باشد. روش نمونه‌گیری، نظام‌مند متناسب با حجم طبقه است که ۴۰۰ نفر آزمودنی از شهر تبریز و ۳۰۰ نفر آزمودنی از شهر بناب بر اساس سن، جنس، شغل، میزان تحصیلات و زبان مادری همسرافراد متأهل در شش حوزه اجتماعی انتخاب شدند.

این تحقیق بر اساس مطالعات پراشر (۱۹۸۰) در مورد انتخاب زبان توسط ۳۵۰ نفر هندی تحصیل‌کرده در دو شهر حیدرآباد و اسکندرآباد است که در آن از آزمودنی‌ها خواسته شد تا مشخص نمایند در حوزه‌های تعیین شده از چه زبانی و به چه میزانی استفاده می‌کنند. هدف تحقیق، مشخص کردن وضعیت دوزبان‌گونه‌گی جوامع مورد تحقیق بود.

ابزار لازم جهت گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای است که بر اساس الگوی پژوهشی پراشر تنظیم شده است. از آزمودنی‌ها خواسته شد در هر یک از حوزه‌های خانواده، دوستی، همسایگی، دادوستد، آموزشی و اداری، یکی از دو کد (فارسی یا ترکی) را در یک مقیاس چهار درجه‌ای همیشه، اغلب، بعضی‌وقتها و هرگز انتخاب کنند. پرسشنامه دارای ۳۶ سؤال می‌باشد که به ترتیب از غیررسمی به رسمی مرتب شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات و کدگذاری، بر روی داده‌ها روشهای آماری آزمون تی جفت و واکاوی واریانس یکسویه اعمال شد. این تحقیق نشان داد که میزان کاربرد زبان فارسی در همه حوزه‌های اجتماعی در شهر تبریز بیشتر از بناب است ولی این تفاوت معنی‌دار نیست. این تحقیق همچنین نشان داد که در هر دو شهر تبریز و بناب، در پنج حوزه خانواده، دوستی، همسایگی، دادوستد و اداری، زبان ترکی بیش از زبان فارسی بکار گرفته می‌شود ولی در حوزه آموزش در هر دو شهر، میانگین کاربرد زبان فارسی بیشتر از زبان ترکی است.

واژگان کلیدی: جامعه‌شناسی زبان، کاربرد زبان، زبان مادری، حوزه، زبان فارسی، زبان ترکی آذری

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱ - مقدمه

در این فصل پس از بیان مسئله و طرح سؤالهای اصلی تحقیق به بحث درباره اهمیت و ضرورت تحقیق پرداخته شده است. سپس اهداف کلی و جزئی تحقیق تشریح و قلمرو مکانی و زمانی آن مشخص گردید. پس از بیان فرضیه‌های تحقیق نیز، تعاریف نظری و عملیاتی برای برخی از واژه‌ها و مفاهیم مورد مطالعه آورده شد.

۱-۲ - بیان مسئله و سؤالهای اصلی تحقیق

زبان^۱ یکی از ضرورت‌های زندگی اجتماعی است و بکارگیری آن یکی از ویژگی‌های انسان اجتماعی می‌باشد. کارکرد^۲ زبان در برقراری روابط اجتماعی بازتابی از این واقعیت است که بین زبان و جامعه همبستگی نزدیکی وجود دارد. زبان بعنوان یک نهاد^۳ اجتماعی از یک سو برای ایفای نقش ارتباطی^۴ خود به ثبات نیاز دارد و از سوی دیگر، به موازات دگرگونی‌هایی که در سطح یک جامعه پدید می‌آید، ناگزیر دچار تغییر می‌گردد و خود را با نیازهای زمان منطبق می‌سازد. انقلاب‌های اجتماعی، پیشرفت‌های علمی و صنعتی، برخوردهای فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، جنگ‌ها، مهاجرت، شهرگرایی و غیره پدیده‌هایی هستند که گاه سبب می‌شوند میلیون‌ها انسان با زمینه‌های زبانی گوناگون در یک جامعه گرد آیند و برای برقراری ارتباط با یکدیگر، ناگزیر از زبان مشترکی استفاده کنند. چنین پدیده‌هایی گاهی سبب گسترش زبان رسمی^۵ و حذف تدریجی سایر زبانها، گویشها^۶ و گونه‌های محلی^۷ و افزایش میزان دوزبانگی^۸ در این جوامع می‌گردد که در چنین شرایطی، معمولاً یکی از این زبانها در بافت‌های کاربردی^۹ غالب و مسلط است. مطالعه زبان و پدیده‌های زبانی با توجه به عوامل و متغیرهای اجتماعی در دهه‌های اخیر، مورد تأکید برخی از زبانشناسان بوده است. بنا بر عقیده جامعه‌شناسان زبان،

¹ Language

² function

³ Institution

⁴ communicative function

⁵ official language

⁶ dialects

⁷ regional variation

⁸ bilingualism

⁹ pragmatic context

توجیه علل برخی از پدیده‌های زبانی بدون در نظر گرفتن نقش چنین عواملی نه تنها مشکل بلکه در برخی موارد غیرممکن می‌نماید. در واقع، میان ساخت زبان و ساخت جامعه و روندها و متغیرهای زبانی و اجتماعی رابطه‌ای نزدیک و تنگاتنگ وجود دارد و مطالعه زبان جدا از بافت اجتماعی آن، نمی‌تواند توصیفی همه جانبه و واقع‌گرایانه از آن به‌دست دهد.

در مورد این تحقیق سؤالاتی به شرح زیر مطرح می‌باشد:

۱. آیا پارامترهای سن، جنس، میزان تحصیلات و زبان مادری همسر تأثیری بر کاربرد زبان فارسی در حوزه‌های خانواده^{۱۰}، دوستی^{۱۱}، همسایگی^{۱۲}، دادوستد^{۱۳}، آموزشی^{۱۴} و اداری^{۱۵} در شهرهای تبریز و بناب دارد؟
۲. آیا میزان کاربرد زبان فارسی در حوزه‌های اجتماعی رسمی‌تر بیشتر است؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه این طرح جایگاه و کاربرد زبان ترکی آذری را در مقابل زبان فارسی در شهرهای تبریز و بناب بررسی می‌کند، می‌تواند بعنوان پژوهشی کاربردی جهت استفاده پژوهشگران و سایر افرادی که در زمینه دوزبانگی و زبانهای اقلیت^{۱۶}، جامعه‌شناسی زبان و برخورد زبانها^{۱۷} و فرهنگها مطالعه می‌کنند، بکار رود. این تحقیق می‌تواند چارچوب مناسبی برای برنامه‌ریزان سیستم آموزشی جهت استفاده از زبان ترکی آذری بعنوان یکی از زبانهای محلی^{۱۸} کشور در تهیه و تدوین مطالب درسی و یادگیری و آموزش به دانش‌آموزان در مناطق دوزبانه کشور فراهم آورد. آموزش خواندن و نوشتن

¹⁰ family

¹¹ friendship

¹² neighborhood

¹³ transactions

¹⁴ education

¹⁵ employment

¹⁶ minority language

¹⁷ languagecontact

¹⁸ vernacular

پایه به کودکانی که زبان محلی آنان با زبان منتخب در نظام آموزش رسمی^{۱۹} کشور متفاوت است، در اغلب نقاط جهان مشکل عمده‌ای به‌شمار می‌رود. در کشور ما نیز این مشکل، فعالیتهای آموزشی دوره ابتدایی را تا اندازه‌ای به‌کنای کشانده و در مواردی نیز با دشواری‌هایی روبرو ساخته است. افت تحصیلی شدید در مناطق دوزبانه و ورود کودکان دوزبانه این مناطق به جرگه بیسوادان، دور باطل کاهش و افزایش تعداد بیسوادان کشور را نیز باعث شده‌است. از این لحاظ متأسفانه تعداد کثیری از افرادی که در مناطق دوزبانه زندگی می‌کنند نه تنها از نعمت خواندن و نوشتن محرومند بلکه قادر نیستند از زبان فارسی به‌عنوان «زبان میانجی»^{۲۰} جهت ارتباط گفتاری و شنیداری با دیگر هموطنان خود استفاده کنند. در مورد کودکان مناطق دوزبانه نه تنها مسئله آمادگی مهارتهای خواندن و نوشتن^{۲۱} مطرح است بلکه مهمتر از آن مسئله‌ای با عنوان «آموزش زبان دوم»^{۲۲} مطرح می‌باشد. با این تفصیل، اگر مریبان مراکز پیش‌دبستانی این مناطق، راه و روش مدونی مبتنی بر «حقایق زبانی» و «اصول یادگیری و تدریس زبان دوم» در پیش گیرند، مسلماً ضریب موفقیت برنامه‌های پیش‌دبستانی در مناطق غیرفارسی‌زبان افزایش خواهد یافت و از افت تحصیلی شدید فعلی در مناطق مذکور در مقطع ابتدایی به نحو چشمگیری کاسته خواهد شد. (زندای ۱۳۸۶، صفحه ۱۶۵)

همچنین یافته‌های حاصل از انجام این تحقیق می‌تواند اهمیت و ضرورت توجه به زبانهای محلی را برای مسئولان آموزش عالی مشخص نماید تا در جهت گسترش و اعتلای زبان و فرهنگهای محلی گامهای مؤثرتری برداشته شود چرا که آموزش رسمی به زبان فارسی و پخش برنامه‌های شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی سراسری و آموزش و پرورش به زبان فارسی، این زبان را تبلیغ، ترویج و گسترش داده و موجب ضعیف و ضعیف‌تر شدن زبانهای محلی در سطح جامعه می‌شود. همچنین با توجه به گسترش روزافزون اطلاعات و ارتباطات و صنعتی شدن جوامع که باعث کاهش چشمگیری گویشوران زبانهای محلی و افزایش کاربرد زبان فارسی بعنوان زبان رسمی کشور می‌شود، این طرح می‌تواند اهمیت توجه به حفظ و صیانت از این زبان را برای ترک‌زبانانی که بیشتر در معرض سایر زبانها مخصوصاً زبان فارسی قرار دارند، آشکار نماید. ازسوی دیگر، تحقیق حاضر نقطه شروعی برای سیاستگذاران فرهنگی جامعه می‌باشد که می‌توانند در راستای

¹⁹ formal system of education

²⁰ lingua franca

²¹ reading and writing skills

²² second language pedagogy

سیاستهای کلان و رویکردهای فرهنگی-زبانی از طریق برنامه‌ریزیهای فرهنگی جهت تولید برنامه‌های محلی صدا و سیما و انتشار روزنامه‌ها، کتابها و نوارهایی به زبان محلی به این زبانها رونق و تجلی خاصی بخشند.

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق این است که وضعیت موجود در مورد استفاده از دو زبان فارسی و ترکی آذری در تعاملات روزمره مردم شهرهای تبریز و بناب مشخص شود. در این تحقیق تلاش شده‌است از یک سو رابطه بین کاربرد زبانهای فارسی و ترکی آذری در شش حوزه اجتماعی خانواده، دوستی، همسایگی، دادوستد، آموزشی و اداری مشخص شود و از سوی دیگر، تأثیر عوامل سن، جنس، شغل، میزان تحصیلات و زبان مادری همسر بر کاربرد این دو زبان در شهرهای تبریز و بناب بررسی شود. پس اهداف تحقیق را می‌توان به صورت زیر بیان کرد:

۱-۴-۱- هدف کلی:

بررسی جایگاه و کاربرد زبانهای فارسی و ترکی آذری در موقعیتهای اجتماعی در شهرهای تبریز و بناب

۱-۴-۲- اهداف جزئی:

۱-۴-۲-۱- تبیین رابطه بین پارامترهای سن، جنس، شغل، میزان تحصیلات و زبان مادری همسر و کاربرد زبان

فارسی در حوزه‌های اجتماعی خانواده، دوستی، همسایگی، دادوستد، آموزشی و اداری در شهرهای تبریز و بناب

۱-۴-۲-۲- تعیین رابطه بین میزان کاربرد زبان فارسی با هر یک از پارامترهای سن، جنس، شغل، میزان تحصیلات

و زبان مادری همسر در شهرهای تبریز و بناب

۱-۵- قلمرو تحقیق

۱-۵-۱- قلمرو مکانی تحقیق:

الف - تبریز: شهر تبریز که مرکز استان آذربایجان شرقی در شمال غرب ایران می‌باشد، در متهی‌الیه مشرق و تقریباً جنوب شرق جلگه تبریز قرار گرفته‌است. از سمت جنوب به دامنه‌های کوه سهند، از سمت شرق به کوه اینل-زینل (عیالی) از سمت شمال به ادامه کوه اینل-زینل و از سمت غرب به جلگه تبریز محدود شده‌است و با وسعتی حدود ۱۱۸۰۰ کیلومتر در قلمرو میانی خطه آذربایجان و در قسمت شرقی شمال دریاچه ارومیه در ۱۵۰ کیلومتری جنوب جلغا، مرز ایران و جمهوری آذربایجان و ۶۱۹ کیلومتری غرب تهران قرار گرفته‌است. طبق آخرین سرشماری مرکز آمار ایران که در